

Мошняга Любов Володимирівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства

Центральноукраїнського інституту ПрАТ

«ВНЗ «Міжрегіональної академії управління персоналом»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНИХ КОДЕКСІВ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ, РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН ТА ГРУЗІЇ

Автор статті розглядає зарубіжний досвід криміналізації злочинів проти конституційних основ і його порівняння з національним підходом, що є важливим прийомом отримання кримінально-правових знань. Дослідження зарубіжного досвіду криміналізації злочинів проти конституційних основ національної безпеки проводиться на прикладі Кримінальних кодексів Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан та Грузії.

Ключові слова: криміналізація, кримінально-правові знання, порівняльне право, формально-юридичний аналіз, функціональне порівняння, система кримінального законодавства.

Moshnyaga L.V. FOREIGN EXPERIENCE OF CRIMINALIZATION OF CRIMES AGAINST CONSTITUTIONAL BASES OF NATIONAL SAFETY ON EXAMPLE OF CRIMINAL CODES OF AZERBAIJANIAN REPUBLIC, REPUBLIC OF ARMENIA, REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND GEORGIA

The author examines the experience of the criminalization of offences against constitutional framework and its comparison with the national approach, which is an important trick of getting criminal legal knowledge. The study of foreign experience in the criminalization of crimes against the constitutional foundations of national security is carried out on the example of the Criminal Codes of the Republic of Azerbaijan, the Republic of Armenia, the Republic of Kazakhstan and Georgia. It is indicated that in many states this crime is clearly separated from the criminal law by direct reference to it in the names of the relevant chapters or sections.

Keywords: criminalization, criminal expertise, comparative law, the formal-legal analysis, functional comparison of the system of criminal law.

Постановка проблеми. Пізнання явища починається з відмежування його від інших та встановлення схожості зі спорідненими явищами. Внаслідок порівняння кількох предметів чи явищ є можливість встановити спільні властивості, ознаки притаманні ним [1, с. 567].

Є два головні правила правильного порівняння: 1. Порівнянню підлягають однорідні категорії; 2. Порівняння слід здійснювати за істотними ознаками [2, с. 26].

Залежно від об'єктів дослідження порівняння може проводитися на макро- та мікро- рівнях: а) макро-рівень – порівняння типів права, правових сімей, правових систем чи галузей права; б) мікро-рівень – порівняння правових інститутів, норм, окремих категорій [3, с. 123].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо злочинів проти основ національної безпеки України розглядалися у роботах таких українських вчених як В.Ф. Антипенко, О.Ф. Бантишев, В.О. Глушков, В.П.Ємельянов, В.А. Ліпкан, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, О.В. Шамара та ін.

Формування мети статті. Мета статті – дослідження зарубіжного досвіду криміналізації злочинів проти конституційних основ національної безпеки на прикладі Кримінальних кодексів Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан та Грузії.

Виклад основного матеріалу. Вибір рівня порівняння залежить від завдань, що ставить перед собою дослідник. Ними ж визначаються і способи дослідження – нормативний чи функціональний. У разі нормативного порівняння за допомогою формально-юридичного аналізу зіставляються подібні статті законодавчих актів (наприклад, порівнюється законодавча дефініція наміру). Функціональне порівняння характеризується тим, що компаративіст визначає, яким чином у зарубіжних країнах законодавчим шляхом вирішуються певні соціальні проблеми (наприклад, з якого віку з урахуванням звичаїв, традицій і правової культури окремої країни настає кримінальна відповідальність; які покарання є найбільш ефективними щодо «закоренілих» злочинців та ін.).

У межах запропонованої тематики найбільш ефективним буде використання нормативного порівняння на мікро-рівні. Для порівняння пропонується дослідити законодавство тих країн, в яких панує континентальна система права [4, с. 190; 5, с. 1].

Кримінальне право будь-якої країни має свою специфіку. Вона виявляється в змісті основних кримінально-правових інститутів (кримінальний закон, злочин, покарання), обумовленому історичними, національними та культурними традиціями, особливостями політичного устрою суспільства, його економіки та багатьох інших чинників.

Спільним для всіх розглянутих кримінальних законів є приділення значної уваги охороні конституційній основ національної безпеки. При цьому у багатьох державах цей вид злочинів чітко відокремлено у кримінальному законі шляхом прямої вказівки на це у назвах відповідних глав (розділів).

Слід також зауважити, що хоча в КК Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Казахстан відповідна глава має назву «Злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави», але ця глава міститься у розділі під назвою «Злочини проти державної влади» (в КК Грузії – «Злочини проти держави»).

Це викликає суперечливі думки щодо тотожності або нетотожності таких понять, як «злочини проти держави» і «злочини проти державної безпеки» («безпеки держави»), оскільки в кодексах одних держав поняттям «злочини проти безпеки держави» охоплюються всі злочини, спрямовані проти держави, в тому числі й проти конституційних основ, а в кодексах інших – про безпеку держави вказується поряд з такими явищами, як конституційний лад, публічна влада тощо.

Розглянемо положення цих кодексів більш докладно й у порівнянні з кримінальним законом України, перш за все, тих кодексів, які вже у назвах глав виокремлюють такий вид злочинів, як злочини проти конституційних основ національної безпеки.

Зокрема, КК Азербайджанської Республіки містить відповідні статті у главі тридцять першій «Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави», розташованій у Розділі XI Особливої частини «Злочини проти державної влади» [6], що передбачає відповідальність:

- у ст. 277 КК – за посягання на життя державного або громадського діяча, а також представника іноземної держави з метою припинення його службової або політичної діяльності або з помсти за таку діяльність (терористичний акт) [6, с. 289–290];
- у ст. 278 КК – за дії, спрямовані на насильницьке захоплення або насильницьке утримання влади всупереч Конституції Азербайджанської Республіки, а так само спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу держави [6, с. 290];
- у ст. 280 КК – за озброєний заколот, тобто за організацію або активну участь в озброєному заколоті з метою насильницької зміни конституційного ладу Азербайджанської Республіки або порушення її територіальної цілісності [6, с. 292];
- у ст. 281 КК – за публічні заклики до насильницького захоплення або насильницького утримання влади чи до насильницької зміни конституційного ладу держави Азербайджанської Республіки, а так само за розповсюдження матеріалів такого змісту [6, с. 292].

Отже, при порівнянні вказаних положень КК Азербайджанської Республіки з відповідними положеннями національного законодавства України стає помітним наступне. Азербайджанський варіант містить більш детальний перелік заборонених діянь. Порівняно з КК України, додаються ознаки таких діянь, як «насильницьке утримання влади» та «озброєний заколот». Проте в українському варіанті присутній казуїстичний перелік державних чи громадських діячів, життя яких поставлено під додаткову охорону.

КК Республіки Вірменія в главі 28 «Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави» Розділу 11 «Злочини проти державної влади» встановлює відповідальність за:

- узурпацію державної влади, тобто дії, спрямовані на насильницьке захоплення державної влади або насильницьке її утримання всупереч Конституції Республіки Вірменія, а також на насильницьке повалення конституційного ладу Республіки Вірменія або насильницьке порушення територіальної цілісності Республіки Вірменія (ст. 300);
- публічні заклики до насильницького захоплення державної влади чи насильницької зміни конституційного ладу Республіки Вірменія (ст. 301);
- вбивство державного, політичного чи громадського діяча, вчинене з метою припинення його діяльності (ст. 305) [7].

При порівнянні цих положень з відповідними статтями КК України встановлюємо, що дії, передбачені однією ст. 300 КК Республіки Вірменія, в КК України передбачаються у двох самостійних статтях 109 і 110 КК; в тих самих статтях КК України передбачається відповідальність за публічні заклики до вчинення вказаних у них дій, тоді як в КК Республіки Вірменія хоча за такі дії і встановлюється відповідальність (як і у кодексах багатьох інших держав) в окремій статті 301, однак криміналізовано лише публічні заклики до насильницького захоплення державної влади чи

насильницької зміни конституційного ладу Республіки Вірменія. У статтях 109 і 110 КК України криміналізовано набагато більше дій у вигляді публічних закликів до тих діянь, які передбачено цими статтями, крім того, криміналізовано також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Також звертає на себе увагу така обставина, що в статті 112 КК України встановлюється відповідальність за посягання на життя (тобто вбивство чи замах на вбивство) вказаних осіб, а в ст. 305 КК Республіки Вірменія – за вбивство державного, політичного чи громадського діяча.

До особливостей охорони конституційних основ національної безпеки у КК Грузії слід віднести наступне.

Розглядувані злочини передбачено у Розділі 11 Особливої частини, який має назву «Злочини проти держави», та розміщено у двох главах. У главі XXXVII «Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки Грузії» мають місце такі склади злочинів: порушення територіальної недоторканості Грузії (ст. 308); укладання антиконституційних угод чи ведення антиконституційних переговорів (ст. 309); змова або заколот з метою насильницької зміни конституційного ладу чи захоплення державної влади Грузії (ст. 315), незаконне захоплення військового керівництва (ст. 316), заклики до насильницької зміни конституційного ладу чи повалення державної влади Грузії (ст. 317); у главі XXXVIII «Тероризм» має місце такий склад злочину, як напад на політичну службу особу Грузії (ст. 325) [8].

Зміст цих статей наступний. Стаття 308 КК Грузії у частині 1 передбачає відповідальність за дії проти Грузії, спрямовані на передачу іноземній державі усїєї території Грузії чи її частини, або відокремлення від Грузії її частини, а частина 2 – за ті самі дії, що спричинили втрату усїєї території Грузії чи її частини або інші тяжкі наслідки [8, с. 324].

Стаття 309 КК Грузії у частині 1 встановлює відповідальність за ведення з іноземною державою, іноземною організацією або їх представником антиконституційних переговорів з метою обмеження суверенітету чи завдання іншої шкоди державній незалежності Грузії, а в частині 2 – за укладення від імені Грузії з іноземною державою або іноземною організацією антиконституційних договорів, що обмежують державну незалежність Грузії, її суверенітет або створюють загрозу мирному співіснуванню Грузії з іншими державами, а так само надання іншим особам повноважень щодо укладання таких договорів [8, с. 325].

Стаття 315 КК Грузії у частині 1 встановлює відповідальність за змову з метою насильницької зміни конституційного ладу чи захоплення державної влади Грузії, а в частині 2 – за заколот з метою насильницької зміни конституційного ладу чи захоплення державної влади Грузії [8, с. 329].

Стаття 316 КК Грузії передбачає ознаки таких дій, як незаконне захоплення військового керівництва, незаконні переміщення, накопичення військової сили чи техніки або інше непідкорення законній владі [8, с. 330].

Стаття 317 КК Грузії містить ознаки такого складу злочину, як заклики до насильницької зміни конституційного ладу чи повалення державної влади Грузії або розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, а так само заклики до озброєння з тією самою метою [8, с. 330–331].

Стаття 325 КК Грузії встановлює відповідальність за посягання на життя, здоров'я чи власність Президента Грузії, інших політичних посадових осіб Грузії або членів їх сімей у зв'язку з державною діяльністю цих посадових осіб [8, с. 336–337].

При порівнянні цих положень КК Грузії з відповідними положеннями КК України можна зробити висновок, що ця категорія злочинів у КК Грузії в цілому охоплює більш широке коло діянь. Зокрема, українському законодавству невідомі такі склади злочинів, як: укладання антиконституційних договорів чи ведення антиконституційних переговорів з іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками; незаконне захоплення військового керівництва; заколот з метою насильницької зміни конституційного ладу чи захоплення державної влади Грузії. На відміну від ст. 112 КК України, яка встановлює відповідальність за посягання лише на життя вказаних у статті осіб, ст. 325 КК Грузії захищає більш широке коло прав і законних інтересів, а саме життя, здоров'я та власність, причому не лише вказаних тут політичних посадових осіб, але й членів їх сімей. Водночас ознаки ст. 317 КК Грузії охоплюють лише публічні заклики до насильницької зміни конституційного ладу або повалення державної влади, тобто лише ті дії, які в КК України передбачені у ст. 109 КК, і не містять публічних закликів до дії, які в КК України передбачені у ст. 110 КК, тобто заклики до посягань на територіальну цілісність і недоторканість держави.

У КК Республіки Казахстан структура Особливої частини є простою, бо вона поділяється лише на глави, де глава 5 називається «Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави» [9]. Тут мають місце такі злочини проти конституційних основ національної безпеки: посягання на життя Президента Казахстану (ст. 167), насильницьке захоплення влади чи насильницьке утримання влади (ст. 168), озброєний заколот (ст. 169), заклики до насильницького повалення чи зміни конституційного ладу або насильницького порушення єдності території Республіки Казахстан (ст. 170). Безпосередньо зміст цих статей є наступним.

Стаття 167 КК Республіки Казахстан у ч. 1 встановлює відповідальність за посягання на життя державного або громадського діяча з метою припинення його державної або політичної діяльності або з помсти за таку діяльність (терористичний акт), а в ч. 2 за те саме діяння, вчинене щодо Президента Республіки Казахстан з метою припинення його діяльності чи з помсти за таку діяльність [9, с. 189].

Стаття 168 КК Республіки Казахстан передбачає відповідальність за дії, спрямовані на насильницьке захоплення влади чи насильницьке утримання влади всупереч Конституції Республіки Казахстан, а так само спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу Республіки Казахстан [9, с. 189].

Стаття 169 КК Республіки Казахстан містить ознаки озброєного замаху, під яким розуміється організація озброєного замаху чи активна участь у ньому з метою насильницького повалення чи насильницької зміни конституційного ладу чи порушення конституційної цілісності Республіки Казахстан [9, с. 190].

Стаття 170 КК Республіки Казахстан криміналізує публічні заклики до насильницького захоплення або утримання державної влади, підризу безпеки держави чи насильницької зміни конституційного ладу або єдності її території, а також за розповсюдження матеріалів такого змісту [9, с. 190–191].

При порівнянні з кримінальним законодавством України можна констатувати, що, з одного боку, більш досконаліми здаються норми КК Республіки Казахстан, з іншого – норми КК України.

Так, позитивним моментом ст. 167 КК Республіки Казахстан слід визнати встановлення підвищеної відповідальності за посягання на життя Президента держави. Також більш вдалим порівняно з відповідними нормами КК України і багатьох інших країн є конструкція ст. 170 КК Республіки Казахстан, яка криміналізує публічні заклики та розповсюдження матеріалів з такими закликами не тільки щодо насильницького захоплення державної влади, насильницького утримання влади, насильницької зміни конституційного ладу, насильницького порушення цілісності та єдності території, але й публічні заклики до підризу безпеки держави, тобто також до будь-яких інших злочинів проти держави. Тобто ст. 170 КК Республіки Казахстан захищає не лише конституційні основи національної безпеки, але й основи національної безпеки в цілому.

З іншого боку, за ненасильницьке посягання на територіальну цілісність Республіки Казахстан відповідальність передбачається відповідно до ст. 169 КК лише у тому разі, коли здійснюють озброєний замах, тоді як за насильницькі дії, спрямовані на зміну конституційного ладу відповідальність встановлюється у двох статтях – 168 та 169 КК Республіки Казахстан, тобто за насильницькі дії, не пов'язані з озброєним замахом, і насильницькі дії, які вчиняються в момент озброєного замаху, тоді як ст. 110 КК України передбачає відповідальність за будь-які умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону, тобто в цій частині кримінальне законодавство України слід визнати більш досконалим.

Висновки. Порівнюючи положення кримінальних кодексів зарубіжних держав щодо охорони конституційних основ національної безпеки з положеннями вітчизняного кримінального закону, слід зауважити, що ознаки ст. ст. 109, 110 та 112 КК України тією чи іншою мірою присутні в усіх досліджуваних кримінальних кодексах, проте з певними специфічними рисами. При цьому у багатьох державах цей від злочинів чітко відокремлений у кримінальному законі шляхом прямої вказівки на це у назвах відповідних глав чи розділів.

На відміну від українського кримінального законодавства, зарубіжні КК додатково передбачають відповідальність за такі види злочинних посягань на конституційні основи національної безпеки, як: озброєний замах, бунт чи повстання; насильницьке утримання державної влади; незаконне захоплення військового керівництва, створення і діяльність антиконституційного угруповання чи організації, заборонених партій та організацій, створення антиконституційних об'єднань.

В КК Азербайджанської Республіки хоча й має місце норма, що встановлює відповідальність за посягання на територіальну цілісність, але вона буде застосовуватись лише у випадках, якщо це посягання здійснено в умовах озброєного замаху.

У КК Азербайджанської Республіки (ст. 281), Республіки Вірменії (ст. 301), Грузії (ст. 317), Республіки Казахстан (ст. 170), які містять таку норму, що встановлює відповідальність за публічні заклики до вчинення злочинів проти конституційних основ національної безпеки, ця норма передбачається виключно в окремій статті або частині статті як самостійний склад злочину, який не містить більше ніяких ознак інших злочинів. При цьому в деяких Кодексах відповідальність передбачається за публічні заклики до вчинення не тільки злочинів проти конституційних основ, але й до вчинення будь-яких злочинів проти основ національної безпеки держави (ст. 170 КК Республіки Казахстан).

Список використаних джерел:

1. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 717 с.

2. Гетманова А.Д. Логика : учебник для педагогических учебных заведений. – / А.Д. Гетманова. – [6-е изд.]. – М. : ИКФ Омега-Л ; Высшая школа, 2002. – 416 с.
3. Бигич О.Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олена Леонідівна Бигич. – К., 2002. – 208 с.
4. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : изд-во БЕК, 1994. – 224 с.
5. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии) : сборник законодательных материалов / [под ред. И.Д. Козочкина]. – М. : Зерцало, 1998. – 352 с.
6. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисл. докт. юрид. наук, проф. И.М. Рагимова ; пер. с азерб. Б.Э. Аббасова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.
7. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am>.
8. Уголовный Кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава ; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. В.И. Михайлова ; обзорн. статья докт. юрид. наук, проф. О. Гамкредидзе ; [пер. с груз. И. Мериджанашвили]. – СПб : Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. докт. юрид. наук, проф. И.И. Рогова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2017

УДК 343.4

Волошина Юлія В'ячеславівна
аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНО-СОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ПОГРОЗАМ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті проаналізовано сутність загально-соціального запобігання погроз застосування фізичного насильства, здійснено спробу дослідження понять «запобігання злочинам», «загально-соціальне запобігання» та «погроза застосування фізичного насильства». Зазначено, що погрозою застосування фізичного насильства є дії злочинця, що спрямовані на залякування, без фізичного контакту з потерпілим дії, що мають на меті психологічно вплинути на психоемоційний стан потерпілого з метою досягнення бажаного злочинного результату.

Визначено, що запобігання таким діям може полягати у декількох аспектах: попередження та профілактиці вчинення таких дій окремими особами або їх групами, або посилення психологічної підготовленості та моральної стійкості потенційних жертв

Ключові слова: «запобігання» «фізичне насильство», «погроза», «загально-соціальне запобігання», «насилницькі злочини».

Voloshina J. V. GENERAL-SOCIAL PREVENTION OF PHYSICAL VIOLENCE APPLICATIONS: THEORETICAL APPROACH

The article analyzes the essence of general social prevention of the threat of physical violence, an attempt was made to study the concepts of "crime prevention", "general social prevention" and "threat of physical violence".

Based on the analyzed scientific approaches to understanding the concepts of "crime prevention", "general-social prevention of crime", "the threat of the use of physical violence" we arrive at the following conclusions:

- There is a steady pluralism of approaches to understanding the concept of crime prevention, but generally accepted is the provision that it is a system of purposeful measures to counter, reduce and possibly overcome crime;
- According to our crime prevention study, we share the general-social and special-crime prevention of crime;
- No less profound is the approach of scientists to the study of the concept of general-social prevention of the use of physical violence, which in turn is a system of national, regional and local programs for raising public awareness aimed at educating citizens of intolerance to the use of threats of physical violence and committing crimes in general;
- Having examined the statistics on the crimes committed on the territory of Ukraine during several months of 2017, we assume that a certain percentage of the total number of crimes reflects crimes committed with the use of threats of physical violence, which further argued the relevance of the subject;
- The threat of the use of physical violence is the actions of the offender, aimed at intimidation, without physical contact with the victim, and actions aimed at psychologically affecting the psycho-emotional state of the victim in order to achieve the desired criminal result.